

Фермер хўжаликларининг инвестициявий лойиҳаларини молиялаштириш
йўллари
Мундарижа

	Кириш	
1-боб	Фермер хўжаликлари фаолиятини инвестицион лойиҳалаштиришнинг назарий ва услубий асослари.	
1.1	Фермер хўжаликларига тижорат банклари ва бюджетдан ташқари жамғармалар ҳисобидан бериладиган кредитлар турлари ва тартиби.	
1.2	Фермер хўжаликларига техника технологияларни лойиҳалаштириш учун лизингдан фойдаланиш турлари ва тартиби	
2-боб	Фермер хўжаликлари фаолиятини тижорат банклари орқали кредитлашнинг ҳозирги ҳолатини таҳлили	
2.1	Фермер хўжаликларига тижорат банклари ва бюджетдан ташқари жамғармалар томонидан ажратилган кредитлар	
2.2	Фермер хўжаликлари фаолиятини микрокредитлашнинг ҳозирги ҳолати таҳлили	
3-боб	Фермер хўжалигида инвестицион лойиҳаларини молиялаштириш	
3.1	Тошкент вилояти, Оққўрғон тумани “Анвар” фермер хўжалигига пахта ва ғалла етиштириш учун имтиёзли кредитлаш	
3.2	Тошкент вилояти, Янгийўл тумани “Санобар Феруз” фермер хўжалигига техника олиш учун лизингдан фойдаланиш йўллари	
	Хулоса ва таклифлар	
	Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	

Кириш

Инвестициялар - иқтисодий таракқиёт томон ҳаракатини таъминловчи куч эканлиги, ҳар қандай иқтисодий назария учун аксиома ҳисобланади. Ҳар бир давлат, биринчи навбатда моддий ишлаб чиқариш соҳасига, миллий ва чет эл инвесторларини кириб келиши учун бутун кучини сарфлаши лозим. Ушбу мақсадни кўзлаган ҳолда муайян инвестицион сиёсат ишлаб чиқилади ва амалга оширилади, тегишли инвестицион муҳит шакллантирилади. Мустақил Ўзбекистонда узлуксиз амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар, тармоқ ва соҳалар ривожланишидаги ютуқларга эришиш, интеграцион жараёнларни ривожланиши ва иқтисодий ўсишни таъминлашни назарда тутди.

Ҳар бир корхона фаолиятининг муҳим соҳаларидан бири бўлиб, узок вақт давомида корхонага даромад келтириши назарда тутилган, инвестицион операциялар, яъни, бирор лойиҳани амалга ошириш учун пул маблағлари киритиш билан боғлиқ операциялар, хизмат қилади. Бундай лойиҳаларнинг натижалари куйидагича бўлиши мумкин: бозор талабини қондириш учун муайян маҳсулот ишлаб чиқариш; янада замонавий ускуна ва технологиялардан фойдаланиш асосида, маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнини такомиллаштириш; ишлаб чиқариш ресурсларидан оқилона (тежамкор) фойдаланиш; ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини яхшилаш; экологик хавфсизликни ошириш; турли хил хизматларни кўрсатиш, шу жумладан консултацион (маслаҳат), ахборот, ижтимоий ва ҳ.

Ҳар бир инвестициявий лойиҳани иқтисодий баҳолаш, бозор фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини, хусусан лойиҳани тавсифловчи кўпгина кўрсаткичларнинг ўзгарувчанлиги, сўнгги натижага эришиш ноаниқлиги, лойиҳа иштирокчилари манфаатларининг субъективлиги, ва буларнинг оқибатида лойиҳани баҳолаш мезонлари кўплигини, ҳисобга олиши лозим.

Инвестициявий лойиҳани иқтисодий баҳолашда, унинг куйидаги динамик тавсифларини эътиборга олиш лозим:

- ишлаб чиқарилаётган товар талабидаги мумкин бўлган ўзгаришлар ва тегишли тарзда ишлаб чиқариш ҳажмларининг ўзгариши;
- ишлаб чиқариш ҳажмларини ошириш жараёнида, ишлаб чиқариш харажатларининг режалаштирилган пасайиши;
- истеъмол қилинаётган ресурслар нархларининг кутилган ўзгаришлари;
- ҳар бир даврдаги инвестициялар учун молиявий манбаларга эга бўлиш имконияти.

Корхона ўз товарини етказиб бериш ҳажмларини оширар экан, ушбу товар нархининг тушиб кетиши каби бозор таъсирини олдини олиши лозим. Айрим ишлаб чиқариш ресурсларига бўлган талабнинг ошиши, уларнинг нархи ошиб кетишига олиб келиши мумкин. Рақобатдош корхонанинг келажакдаги илмий-техник ютуқлари, корхона томонидан бугун ўзлаштирилаётган маҳсулот сифатини йўққа чиқариши мумкин. Шунинг учун ҳам инвестициявий лойиҳалар учун қуйидаги қоида амал қилади.

Инвестициявий лойиҳа кўрсаткичларининг истиқболда рўй бериши мумкин бўлган ўзгаришлари, прогноз қилиниши ва етарлича узоқ вақтни камраб оладиган иқтисодий ҳисоб-китобларга киритилиши лозим.

Прогноз баҳоларидан фойдаланиш ҳар доим объектив тарзда таваккалчилик билан боғлиқ бўлади. Тадқиқотларнинг кўрсатишича, инвестициявий лойиҳаларнинг турли тавсифлари турлича аниқлик билан прогноз қилиниши мумкин. Одатда келажакдаги харажатларни баҳолашдаги хатолар, лойиҳани амалга ошириш муддатларини белгилашдаги хатоларга нисбатан пастроқ. Лойиҳани амалга оширишни бошлаш тўғрисида қарор қабул қилишда таваккалчилик даражаси турлича бўлиши мумкин. Таваккалчиликнинг йўл қўйиладиган даражасини белгилаш ҳар бир корхона учун стратегик муҳим ҳисобланади.

Таваккалчилик ҳар доим мавжуд ва ундан қочиб қутулиб бўлмайди. Таваккалчилик турли шаклларда намоён бўлиши мумкин. Мисол учун, фойдали қазилмаларни қазиб олиш соҳасида лойиҳани амалга ошириш технологик жиҳатдан мумкин эмаслиги шаклида, илмий-техник лойиҳалар

учун ғояларни самарасиз ёки эскирганлиги шаклида, қишлоқ хўжалик лойиҳалари учун об-ҳаво шароитларини ноқулай келиши эҳтимоли шаклида ва ҳ.

Инвестициявий лойиҳанинг амалдаги самарадорлигига, мамлакат иқтисодиётида рўй бериши мумкин бўлган инфляцион жараёнлар ҳам ўз таъсирини кўрсатади, уларни ҳисобга олиш айниқса долзарбдир.

Республикамиз Президентининг бир қатор Фармонлари ва ҳукуматимиз қарорларида фермер хўжаликларини ривожлантириш аграр тармоқда иқтисодий ислохотларнинг устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланиб, уларни молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш соҳа ривожига ижобий таъсир кўрсатиши белгилаб берилган.

Айниқса, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози юзага келтираётган салбий ҳолатлар таъсирини аграр соҳада бартараф этишда, фермер хўжаликларининг ишлаб чиқариш харажатларини ҳамда капитал сарфларини молиялаштиришда тижорат банкларининг аҳамияти катта. Хусусан, муҳтарам Президентимиз бу масалага алоҳида эътиборларини қаратиб: ”Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни, фермерликни ривожлантиришни молиялаштиришда тижорат банкларининг ролини кучайтириш бўйича ишларни давом эттириш зарур.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарига 2010 йилда кредит ресурслари ажратиш миқдорини 1,4 баробар кўпайтириш, микрокредитлар ҳажмини 1,3 баробар ошириш вазифаси қўйилмоқда”, -деб таъкидлаб ўтганлар.

Таъкидлаш жоизки, республикамизда фермер хўжаликларини тижорат банклари орқали кредитлаш масалалари ҳозирча тўлиғича ўз ечимини топгани йўқ. Шу туфайли фермер хўжаликларини ривожлантиришнинг муҳим омилларидан бири сифатида улар фаолиятини молиялаштириш ва кредитлаш масалаларини атрофлича ўрганиш шу куннинг долзарб масалалардан биридир.

1-боб Фермер хўжаликлари фаолиятини инвестицион лойиҳалаштиришнинг назарий ва услубий асослари.

1.1 Фермер хўжаликларига тижорат банклари ва бюджетдан ташқари жамғармалар ҳисобидан бериладиган кредитлар турлари ва тартиби.

Бугунги кунда республикамизда қишлоқ хўжалиги корхоналарини самарали фаолият кўрсатиши ва қўшимча молиявий маблағ билан таъминлашда кредитлаш механизми муҳим рол ўйнайди. Хўжаликни кредитлаш асосан:

- давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари пахта ва ғалла етиштириш бўйича ҳисоб-китоблар учун Ўзбекистон Республикаси Молия ва вазирлиги ҳузуридаги махсус жамғарма ҳисобидан;

- сув таъминоти, ўсимликлар касаллиги, ҳашорат ва зараркунадаларга қарши курашиш, чорва молларини даволаш ва юқумли касаликларга қарши курашиш масалалари Республика Марказий бюджети ҳисобидан;

- хўжаликларни ишлаб чиқариш-молиявий ҳолатини яхшилаш учун зарур бўлган асосий ишлаб чиқариш воситалари, техника воситалари ва айланма маблағларни сотиб олиш учун тижорат банкларининг ўз маблағи ва бюджетдан ташқари жамғармалар ҳисобидан;

- турли тадбирлар ёки махсадлар учун мамлакатамиз шунингдек чет эл ташкилотлари ҳисобидан ажратиладиган маблағлар ва грантлар ҳисобидан;

- қишлоқ хўжалиги техника воситаларини лизинг асосида харид қилиниши учун лизинг компанияси томонидан ажратиладиган маблағлар;

- ҳамкорликда корхона ва ташкилотларнинг мақсадли зиём, кредит ёки бўнак маблағлари ҳисобидан;

- хўжалик субъектлари аъзо бўлган кредит уюшмалари ҳисобидан ажратиладиган маблағлар;

- хўжаликларнинг шахсий маблағлари ҳисобидан амалга оширилади.

Хўжаликларни тижорат банклари орқали кредитлаш йўли бугунги кунда республикамизда катта ўринни эгаллайди. Қишлоқ хўжалигини кредитлаш

асосан: “Агробанк”, “Тадбиркорбанк”, “Туронбанк”, “Савдогорбанк”, “Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки”, “Асака банк”, “Ипотека банки”, “Ўзсаноат қурилиш банки” ва бошқа турли тижорат банклари орқали амалга оширилади.

Фермер хўжаликларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси кредит линиялари томонидан йўналтирилган инвестицион лойиҳалар турлари:

-деҳқон ва фермер хўжаликларининг ўз ишлаб чиқаришини ривожлантириш ва кенгайтириш, шу жумладан;

-қишлоқ хўжалиги техникасини сотиб олиш;

-фермерлик иншоотларини қуриш;

-чорва молларни, ёш чорва моллари, парранда, ем-хашак ва омухта ем, ветеринария дори-дармонлари, ўсимликлари, ўсимликларни кимёвий ҳимоя қилиш воситалари, минерал ўғит, уруғлик, кўчатлар сотиб олиш;

-қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш;

-қишлоқ жойларида экспортга йўналтирилган ва импорт ўрнини босадиган ишлаб чиқаришларни устувор равишда ташкил қилиш.

Фермер хўжаликлари жамғармалари маблағлари ҳисобидан имтиёзли кредит олишлари учун қуйидаги ҳужжатлар тўпламини топширишлари лозим:

-республика фермер хўжаликларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси кредит линиясидан имтиёзли кредит олиш ҳақида ариза;

-бизнес режа;

-давлат солиқ хизмати маҳаллий ташкилоти томонидан тасдиқланган сўнгги ҳисобот даври бўйича (шакл 1) бухгалтерлик баланси ҳисоботи;

-дебитор ва кредиторлик қарзлари ҳақида (шакл 2 а) маълумотнома;

-молиявий яқунлар ҳақида (шакл 2) ҳисобот.

Шунингдек, фермер банкка кредитни қайтарилишини таъминловчи қуйидаги ҳужжатларни тақдим этади;

-мулкни гаровга қўйиш;

-банк ёки суғурта ташкилотининг кафолот хати;

-қарз олувчига нисбатан учинчи шахсни нотариал идораси томонидан тасдиқланган қафолат хати;

-суғурта компаниясининг қарз олувчи томонидан қарзни тўлай олмаслик хавфини суғурталаш ҳақидаги суғурта полиси;

-махалла, қишлоқ, овул йиғини томонидан берилган қафолат хати.

Тақдим этилган бу ҳужжатлар Низом бўйича белгиланган муддатларда кўриб чиқилиши, яъни:

-ўзининг тизимидаги бўлимлари ва тижорат бўлимлари бўлмаган, шунингдек хусусий банклар учун 10 иш куни;

-республика бош банклар учун ариза берилган кундан эътиборан 20 иш куни белгиланган.

Фермер хўжаликларини кредитлашни бозор тамойиллари асосида йўлга қўйиш, уларнинг ишлаб чиқариш учун айланма маблағларга бўлган эҳтиёжини кондириш мақсадида тижорат банклари томонидан фермер хўжаликларига бўлғуси хосилни гаровга олган ҳолда кредит бериш тартиби ишлаб чиқилган.

Мазкур Низомга асосан кредитлар фақат давлат эҳтиёжлари учун маҳсулот етиштирувчи фермер хўжаликларига 1,5 йилгача бўлган муддатга, қайтариш муддатини узайтириш ҳуқуқисиз, қишлоқ хўжалиги техникаси, эҳтиёт қисмлар ва асбоб-ускуналар, ЁММ, минерал ўғитлар, ўсимликларни ҳимоя қилиш воситаларини сотиб олиш, хизмат кўрсатувчи ташкилотлар (МТП, муқобил МТП, СФУ ва бошқалар) хизматлари учун берилади.

Фермер ўз ҳосилини гаровга қўйиб кредит олиш учун банкка қуйидаги ҳужжатларни тақдим этиши лозим:

- кредит олиш учун ариза;
- тузилган контрактация шартномаларининг нусхалари;
- бизнес режа;
- туман давлат солиқ хизмати томонидан тасдиқланган бухгалтерия баланси (1-шакл), дебитор ва кредиторлик қарзлари тўғрисида маълумотнома (2-а шакл); муддати 90 кундан ўтиб кетган қарздорларнинг солиштирма

далолатномалари, молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот (2 шакл); кредитни қайтариш таъминоти (гаров).

Албатта, бу ерда олинган ҳосил таъминот сифатида қабул қилинади. Бунда банк ва фермер хўжалиги ўртасида бўлажак ҳосилни гаровга қўйиш шартномаси имзоланади ва мазкур шартномага мувофиқ гаровга қўйилган ҳосилни сотишдан тушган барча пул маблағларни биринчи навбатда берилган кредит ва унга ҳисобланган фоизларни қоплашга йўналтирилади. Шу билан биргаликда гаровга қўйиладиган ҳосил кредит берувчи банк фойдасига суғурталанган бўлиши шарт. Чунки, табиий офат ёки бошқа сабаблар билан режалаштирилган ҳосил олинмаган тақдирда кредитларнинг қайтарилмаган қисми суғурта компанияси томонидан қоплаб берилади. Бериладиган кредит учун йиллик фоизлар банк билан фермер ўртасида тузиладиган кредит шартномасида кўрсатилади.

Фермер кредит олиш учун барча зарурий ҳужжатларни талаб даражасида расмийлаштириб, банкка топширилгандан сўнг 10 кун муддат ичида банк фермерга кредит бериш ёки бермаслик тўғрисида ўз хулосасини беради.

Банк билан фермер хўжалиги кредит шартномаси имзолагандан сўнг банк фермер хўжалиги учун алоҳида ҳисоб варағи очади ва ундан фермер хўжалигининг тўлов топширикномалари асосида фақат нақд пулсиз шаклда тўловларни амалга ошириш орқали кредит берилади.

Банк томонидан берилган кредитдан фойдаланишнинг бутун даври мобайнида фермер хўжалигининг олинган кредитдан фойдаланилиши бўйича мониторинг олиб борилади. Мониторинг давомида кредитдан самарасиз фойдаланиш ҳолати, хусусан экинлар тўлиқ экилмаслик, агротехник тадбирлар ўз вақтида ва сифатли бажармаслик ҳолатлари ва бунинг натижасида кредитни вақтида қайтармаслик ҳавфи борлиги аниқланса, кредитлаш тўхтатилади ҳамда берилган кредитни фоизлари билан ундириб олиш чора тадбирлари кўрилади.

Қарз олган фермер хўжалигида етиштирилган ҳосилни сотишдан ҳамда суғурта тўловларидан тушган маблағлар олинган кредит ва унинг

фоизларини тўлашга етмаслиги кредит ва унга ҳисбланган фоиз қолдиғи белгиланган тартибда фермер хўжалигининг ликвидли мол мулкига қаратиш йўли билан ундириб олинади.

Тижорат банклари томонидан фермер хўжаликларига бўлғуси ҳосилни гаровга олган ҳолда кредит бериш тартибини жорий қилиниши фермер хўжаликларини кредитлаш шароитини яхшилаш учун қилинган дастлабки кадамлардан биридир.

2003 йил ҳосилидан бошлаб тажриба тарикасида давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган пахта ва ғалла етиштириш билан шуғулланадиган фермер хўжаликларини ушбу маҳсулотларни етиштириш билан боғлиқ харажатларини молиялаштиришнинг янгича тизимига ўтила бошланди. Яъни, фермер хўжаликларига транш усулида маблағ ажратиш тизимидан воз кечила бошланди.

Фермер хўжаликларига тижорат банклари ва бюджетдан ташқари жамғармалар ҳисобидан бериладиган кредитлар турлари

Кредитлаш шартлари	Кредит берадиган молия муассасаларининг кредитлаш турлари					
	Тижорат кредити	«Имтиёзли жамғарма»дан	Давлат буюртмаси (пахта ва ғаллага)	Бошланғич сармоя	Микрокредит	Микрокредит
Кредит ажратадиган молия муассасалари	Тижорат банклари	Тижорат банклари	ЎзР Молия Вазирлиги ҳузуридаги Жамғарма	Микрокредит-банк	Бюджетдан ташқари жам-ғармалар кредит линиялари	Микрокредит-банк
Низом рақами ва санаси	ЎзР АВ*, 07.03. 2000 й. № 907	ЎзР ВМ*, 19.05.2000, 195-сон қарори	ЎзР АВ*, 14.04.2007 й. 1675-рақамли	ЎзР ВМ*, 06.05.2006 й. 78-сон қарори	ЎзР АВ*, 08.08.2006 й. № 1548-1	ЎзР ВМ*, 06.05.2006 й. 78-сон қарори
Кредит шакли	имтиёзсиз	имтиёзли	имтиёзли	имтиёзли	имтиёзли	имтиёзли
Кредит бериладиган фаолият турлари ва муддати	-айланма маблағларга 2 йилга; -инвестицион лойиҳаларга– 5 йилгача	-айланма маблағлар учун -2 йилга; -инвестицион лойиҳаларни молиялашга – 5 йилгача	давлат буюртмаси асосида маҳсулот етиштиришга: - ғаллага 12 ойгача, - пахтага 18 ойгача	бошланғич сармояни шакллантиришга 18 ойгача	ишлаб чиқаришни кенгайтиришга, камида 2 йил	ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун, 24 ойгача
Бериладиган кредит суммаси	Ўзаро келишув Асосида	Ўзаро келишув асосида	Харид қилинадиган пахта ва ғалла қийматининг 50 фоизигача	Энг кам иш ҳақининг 200 бараваригача	10 000 АҚШ долларининг сўмдаги эквиваленти	Энг кам иш ҳақининг 500 бараваригача
Кредит фоизлари	келишув асосида, 25-30 % атрофида	Марказий банк қайта молиялаш ставкасининг 50 %га тенг, (ҳозир 7% атрофида)	3 %	5 %	МБ қайта молиялаш ставкасининг 1/3 қисми	МБ қайта молиялаш ставкасидан юқори эмас (14%гача)
Гаров таъминоти:	Кредит қийматининг 120 % миқдорида, кафиллик хати	Кредит қийматининг 120 % миқдорида, кафиллик хати	Банклар ҳисобидан суғурталанади	Кредит қийматини 120 % миқдорида, кафиллик хати	Кредит қийматининг 120 % миқдорида, кафиллик хати	Кредит қийматини 120 % миқдорида, кафиллик хати

Давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқарилишини имтиёзли кредитлаш тартиби

Дастлаб бу тажриба 4та, кейинчалик 8та вилоятда синаб кўрилган бўлса, 2005 йил хосилидан бошлаб барча вилоятлардаги фермер хўжаликларига пахта ва ғалла етиштириш учун транс маблағи ўрнига имтиёзли кредитлар берилди. Бу фермер хўжаликларини маблағ билан таъминлашнинг бозор тамойилларига мос келадиган усулларга ўтишда муҳим кадам бўлди. Фермер хўжаликларига банк кредити турлари қуйидаги расмдан кўриш мумкин.

1.1.-расм. Фермер хўжаликларига банк кредити турлари

1.2 Фермер хўжаликларига техника технологияларни лойиҳалаштириш учун лизингдан фойдаланиш турлари ва тартиби

Ускуналарга эга бўлишнинг иккита усули мавжуд – уни харид қилиш ва лизинг.

Ички ва ташқи бозорлар учун кескин рақобат шароитида, ускуналарнинг нафақат техник тавсифлари, балки мазкур технологиялар таклиф этилаётган молиявий шартлар ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Лизинг ҳар иккала шартни бажариш имконини беради.

20-асрнинг 60-йилларига қадар лизингга фақатгина ер ва кўчмас мулк олинарди. Сўнгги 30 йил мобайнида лизинг анча оммавийлашиб кетди. Бугунги кунда деярли барча нарсани ижарага олиш мумкин. Самолёт, автомобил, компьютер ёки трактор сотиб олиш ўрнига, корхона уни лизингга олиши мумкин.

Ҳозирги кунда, Ўзбекистонда, лизинг ўзининг муносиб ўрнига эга бўлмоқда. Бу мамлакатимиздаги молиявий фаолиятнинг ёш, аммо жуда ҳам истиқболли йўналишидир. Маблағларнинг доимий етишмовчилиги, ускуналарнинг эскирганлиги ва ишлаб чиқариш суръатларининг пасайиб кетаётганлиги, ҳамда ўсиб бораётган рақобатдошлик шароитида, лизингни ривожлантириш жуда ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳон амалиётида, «лизинг» атамаси, узоқ муддат истеъмол қилинадиган товарларни ижарага беришга асосланган шартномаларда фойдаланилади.

Ижара шартномасининг муддатига қараб, ижара операцияларининг учта турини ажратиш мумкин:

- қисқа муддатли ижара (рентинг) – бир кундан бир йилгача бўлган муддатга;
- ўрта муддатли ижара (хайринг) – бир йилдан уч йилгача бўлган муддатга;
- узоқ муддатли ижара (лизинг) – уч йилдан йигирма йилгача бўлган муддатга.

Шунинг учун ҳам, лизинг деганда, одатда, шартнома муддати давомида мулкчилик ҳуқуқи ижарага берувчида сақланиб қоладиган, ижарага берувчи томонидан ижарага олувчи учун, ишлаб чиқаришда фойдаланиш мақсадида харид қилинган машина ва ускуналарнинг узоқ муддатли ижараси тушунилади.

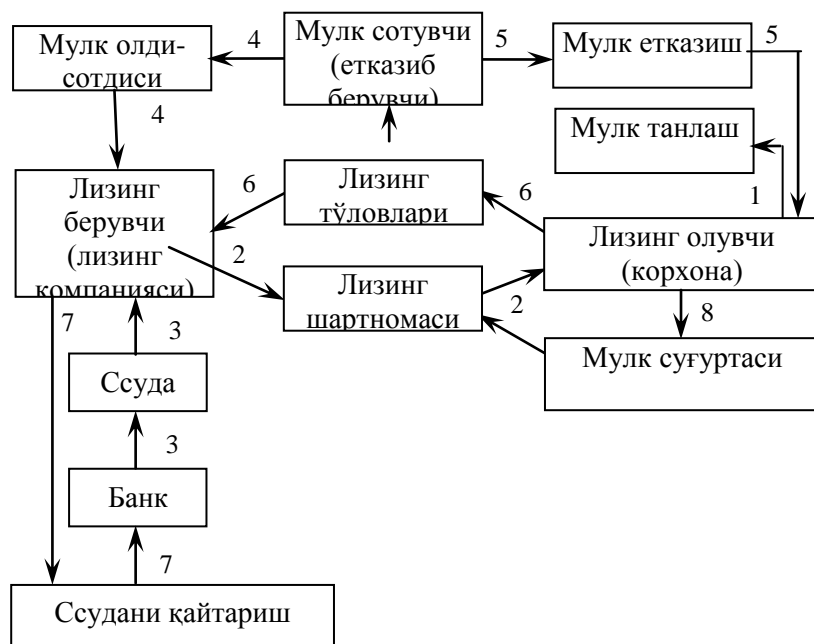
Лизингнинг яна бир таърифи қуйидагича: лизинг – бу шундай ижара шартномасики, унда лизинг берувчи (ижарага берувчи) ўзига тегишли бўлган ишлаб чиқариш, савдо ва омбор мақсадида фойдаланиладиган машина ва ускуналарини белгиланган мукофот учун, муайян муддатга лизинг олувчига (ижарага олувчига) махсус фойдаланишга топширади. Шартномада белгиланган мукофот, ижарага берувчи томонидан, банк даромади ва мулк аморитизациясини ҳисобга олувчи, маблағ жалб этиш қийматини тўлиқ қопловчи фоиз ставкасини ўз ичига олади.

Молиявий (капитал) лизинг ижарага олувчи томонидан амалга ошириладиган тўловлар ижарага олинаётган ускунанинг амортизацион қийматини тўлиқ қоплашини назарда тутадиган узоқ муддатли келишув. Бундай келишувлар ижарани муддатидан олдин тугатилишини назарда тутмас экан, даврий тўловларни тўғри аниқлаш, мулк эгасига мулкни харид қилиш ва унга хизмат кўрсатиш бўйича барча харажатларни қоплаш, ҳамда талаб этилган даромадлилик даражасини таъминлаш имконини беради. Молиявий лизинг қуйидагиларни назарда тутувчи схема (1.2-расм) бўйича амалга оширилади.

Лизингнинг ушбу турида, мулкка хизмат кўрсатиш бўйича барча харажатлар ижарага олувчи зиммасига юкланади. Кўпгина ҳолларда, бундай келишувлар ижара муддати тугагандан сўнг, ижарачига мулкни имтиёзли ёки қолдиқ қиймати бўйича сотиб олиш ҳуқуқини беради.

Оператив (тезкор) лизинг – бу лизингни шундай турики, унда лизинг берувчининг ижарага бераётган объектни сотиб олиш ва унга хизмат кўрсатиш харажатлари битта лизинг шартномаси тўловлари билан

копланмайди, бу эса уни ижарага бир неча маротаба бериш заруриятини келтириб чиқади.

1.2.-Расм. Молиявий лизинг схемаси

Одатда бундай шартнома 2-5 йилга тузилади. Оператив (тезкор) лизингда объектга зиён етказиш ва йўқотиш хавфи лизинг берувчи зиммасига юклатилади. Лизинг тўловлари ставкаси эса, харажатларни қоплаш кафолати бўлмаганлиги сабабли, молиявий лизингга нисбатан юқори бўлади.

Оператив лизингнинг асосий объектларига ускуналарнинг тез эскирадиган (компьютерлар, нусха кўчириш ва кўпайтириш техникаси ва б.) ва доимий сервис хизмати кўрсатилишини талаб қиладиган, техник мураккаб турлари (енгил ва юк автомобиллари, ҳаво кемалари, темир йўл ва денгиз транспорти) киради.

Умуман олганда, оператив лизинг шартлари ижарага олувчи учун нисбатан фойдалироқ. Хусусан, ижарани муддатидан олдин тугатиш имконияти маънавий эскирган ускуналардан тезда воз кечиш ва уларни нисбатан янги ва самаралироқ ускуналар билан алмаштириш имконини беради.

Бундан ташқари, ноқулай вазиятли ҳолатлар содир бўлганда, ижарага олувчи ускуналарни эгасига қайтарган ҳолда, мазкур фаолият турини тезда

тўхтатиши ва ишлаб чиқаришни тўхтатиш ёки қайта ташкил этиш харажатларини анча камайтириши мумкин.

Бир марталик лойиҳа ёки буюртмаларни бажаришда эса, оператив лизинг, кейинчалик керак бўлмайдиган ускуналарни сотиб олишдан холи қилади.

Қайтарма лизинг – шундай иккита битим тизимидан иборатки, унда мулк эгаси ўз мулкни иккинчи бир шахсга сотади, ва бир вақтнинг ўзида ушбу мулкни ундан узоқ муддатли ижарага олади.

Бунда харидор сифатида ҳар қандай молиявий институт (банк, суғурта компанияси, инвестициявий жамғарма, лизинг операцияларига ихтисослашган фирма) чиқиши мумкин.

Лизингнинг бундай тури натижасида фақатгина мулкдор ўзгаради, мулкдан фойдаланувчи эса ўзгармасдан туриб, қўшимча молиявий маблағлардан фойдаланиш имконига ҳам эга бўлади. Инвестор эса, мулкнинг олдинги эгасига кредит берган ҳолда, таъминот сифатида мулкчилик ҳуқуқини олади.

Бундай операциялар корхоналар молиявий аҳволини барқарорлаштириш мақсадида амалга оширилади.

Улушли лизинг (бир нечта иштирокчилар билан). Лизингнинг ушбу тури мураккаб ва йирик миқёсдаги объектларини (авиатехника, денгиз ва дарё кемалари, темир йўл ва ҳаракатланувчан таркиб ва ҳ.) молиялаштириш шакли сифатида кенг тарқалган. Лизингнинг бу тури гуруҳли ёки акциядорли лизинг деб ҳам юритилади. Бундай лизинг кўп тармоқли молиялаштиришга эга бўлганлиги учун, энг мураккаб ҳисобланади. Улушли лизингнинг ўзига хос хусусияти шундаки, лизинг берувчилар лизинг объектини сотиб олиш учун лозим бўлган сумманинг бир қисмини берадилар холос. Лизинг объекти шартномавий қийматининг қолган қисми кредиторлар (банклар, бошқа инвесторлар) томонидан молиялаштирилади.

Сублизинг – лизинг муносабатларининг шундай турики, унда лизинг объектдан фойдаланиш ҳуқуқи учинчи томонга (одатда у ҳам лизинг компанияси бўлади) ўтказилади. Асосий ижарага берувчи ижара тўловларини

олишда устунлик ҳуқуқига эга бўлади. Сублизингда, сублизингни амалга оширувчи шахс лизинг объектини лизинг шартномаси бўйича олади, ва сублизинг шартномаси бўйича вақтинчалик фойдаланишга топширади.

Револьвер лизинг. Бошқача қилиб айтганда ускуналарни кетма-кет алмаштирилишини назарда тутадиган лизинг.

Лизинг олувчига, технология бўйича, кетма-кет тарзда турли хил ускуналар лозим бўлганда фойдаланилади. Бундай вазиятларда, лизинг олувчи, лизинг шартномасига мувофиқ, муайян муддатдан сўнг ижарага олинган ускунани бошқа лизинг объектига алмаштириш ҳуқуқига эга бўлади.

Ускуналарга эга бўлишнинг бошқа турларига нисбатан (тўловни кечиктириб амалга ошириш, банк кредити ва ҳ.) лизинг бир қатор муҳим устунликларга эга:

1. Лизингда, тўғридан-тўғри харид қилишдан фарқли равишда, ускуна сотиб олиш учун катта миқдордаги айланма маблағларини ишлаб чиқаришдан ажратган ҳолда жалб этиш талаб қилинмайди. Ускунадан фойдаланиш учун лизинг тўловлари вақт бўйича, тахминан ускуна қопланиш муддатига тенг бўлган, муддатга (лизинг шартномаси муддати) чўзилади. Ускунадан фойдаланиш учун тўловлар ундан фойдаланиш муддатига мувофиқ бўлади ва корхона дарормад олишидан бошлаб тўланади. Лизинг муддатлари ускуна қопланиши муддатига одатда тенг бўлади.

2. Лизингга қарзни тўлаш графигини тузиш борасида катта эгилувчанлик хосдир. Ускуна эксплуатацияга туширишга қадар корхона ҳеч қандай тўловларни амалга оширмайди, шунингдек лизинг тўловлари графигида тўлиқ қўвватга ўтиш суръатлари ва ишлаб чиқаришнинг мавсуумийлигини ҳам акс эттириш мумкин.

3. Лизингда ускуна, томонларнинг келишувига кўра, лизинг компанияси ёки лизинг олувчи балансида рўйхатдан ўтган бўлиши мумкин. Бу лизинг олувчига ўз фаолияти тузилмасини шакллантиришда кўпроқ имконият беради.

4. Лизингга бериладиган ускуналарга нисбатан тезлаштирилган («3» коэффициентгача) амортизацияни қўллаш имконияти. Бу солиққа тортиш мақсадида ускуна қийматини уч мартаба тезроқ харажатларга чиқариб ташлаш ва мулк солиғини уч мартага камайтириш, мулкдан фойдаланиш рентабеллигини ошириш ёки лизинг шартномаси муддати тугагандан сўнг лизингнинг объектини бозор баҳосида сотиб даромад олиш имконини беради.

5. Инвестициявий операцияларни амалга оширишда мижозга техник ёрдам кўрсатиш.

6. Лизинг объекти асосий таъминот сифатида хизмат қилади. Лизинг объектнинг ликвидлиги етарлича бўлмаган ва лизинг битими етарлича таъминланмаган бўлса, лизинг компанияси қўшимча таъминот талаб қилиши мумкин.

7. Пул маблағлари чиқувчи оқимнинг камайиши. Ускунани харид қилиш билан боғлиқ барча харажатлар тўла ҳажмда таннархга киритилади. Бу солиққа тортиладиган базани анча камайтиради ва айланма воситаларни сақлаб қолади.

8. Лизинг корхонага кичик бир марталик харажатлар билан замонавий ускуна ва техникаларни етарлича ҳажмда олиш имкониятини беради. Сир эмаски, ўз ишлаб чиқаришини замонавий ускуналар билан жиҳозлаш истагида бўлган кўпгина ўзбек корхоналари уни харид қилиш учун мамблағлар етишмаслиги муаммосига дуч келдилар, юқори технологик ускуналарни ишалб чиқарувчи корхоналар эса ўз маҳсулотини сотиш борасида қийинчилик сезадилар. Молиявий воситачи сифатида хизмат қилувчи лизинг компанияси турли хилдаги ускуналар харидори ва етказиб берувчиларга самарали фаолият юритиш имконини яратади. Бунда ишлаб чиқаришга жалб этилган маблағларни жамлаш зарурияти умуман пайдо бўлмайди.

9. Корхона кредит жозибдорлигини сақлаб қолиш. Лизинг ўз ва қарз капиталининг оптимал нисбатига эришиш имконини беради.

10. Лизинг корхонага, вақт оралиғи мобайнида ўз пул оқимларини аниқ режалаштириш имкониятини яратади.

2-боб Фермер хўжаликлари фаолиятини тижорат банклари орқали кредитлашнинг ҳозирги ҳолатини таҳлили

2.1 Фермер хўжаликларига тижорат банклари ва бюджетдан ташқари жамғармалар томонидан ажратилган кредитлар

Пахта ва ғалла етиштириш учун имтиёзли кредитлар ушбу маҳсулотлар учун тузилган контрактация шартномасидаги маҳсулот қийматининг 70 фоизи миқдорида берилади. Кредит миқдорини аниқлаш учун амалдаги харид нархлар асос килиб олинади. Янги харид нархлар тасдиқлангач эса кредит олувчи фермернинг талабига кўра кредит миқдори қайта ҳисоблаб чиқилади.

Кредитлар фақат куйидаги мақсадлар учун берилиши мумкин:

- иш ҳақи ва унга тегишли ажратмаларни тўлаш учун;
- минерал ўғит ва ўсимликларни кимёвий ва биологик ҳимоя қилиш воситаларини сотиб олиш учун;
- ёнилғи-мойлаш материаллари сотиб олиш учун;
- МТПлар, мукобил МТПлар ва СФУ хизматлари учун тўловлар учун;
- олинган уруғлик материаллари тўловлари учун;
- фермер хўжалиги ихтиёридаги техника воситалари учун эҳтиёт қисмлар сотиб олиш учун;
- лизинга олинган техника воситаларининг лизинг ва суғурта тўловлари учун;
- фойдаланилган электр энергияси тўловлари учун;
- плёнка остига пахта экилганда полиэтилен пленкаси сотиб олиш учун;
- ягона ер солиғи тўловларига.

Шунингдек фермер хўжалигига ажратиладиган кредитларнинг 5 фоизи доирасида пахта ва ғалла етиштириш билан боғлиқ бўлган хўжаликнинг бошқа зарурий эҳтиёжлари учун тўловларни амалга ошириш мумкин.

Фермер хўжалигининг бирор бир харажат тури бўйича тўловларга эҳтиёжи бўлмаган ҳолларда ўша харажат тури учун кредитдан фойдаланишдан воз кечиш ҳуқуқига эга. Бунда тегишли ойда тежаб қолинган

кредит фермер хўжалиги томонидан қишлоқ хўжалиги техникаси сотиб олишга, ички хўжалик ирригация ва коллектор-дренаж тармоқларини тозалашга йўналтирилиши мумкин.

Кредитлар ғалла етиштириш учун кўпи билан 12 ой, пахта етиштириш учун эса 18 ой муддатга берилади. Кредитларнинг йиллик фоиз ставкаси 3 фоизни ташкил этади. Аввалари бу миқдор 5 фоиз эди.

Фермер хўжалиги пахта ва ғалла етиштириш бўйича контрактация шартномаси тузгандан кейин ўз банкига кредит олиш учун мурожаат қилади. Банка фермер хўжалиги томонидан қуйидаги хужжатлар тақдим қилиниши лозим:

- ариза;

- тайёрлов ташкилотлари билан тузилган контрактация шартномаларининг нусхалари;

- Бизнес режа;

- Сўнги ҳисобот даври учун давлат солиқ хизматининг маҳаллий органи томонидан тасдиқланган бухгалтерия баланси (1-шакл), молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот (2-шакл).

Фермерларга берилаётган имтиёзли кредитнинг қайтарилмаслик ҳавфини банкнинг ўзи суғурталайди.

Тўловлар фермер хўжалигининг эҳтиёжлари учун нақд пулсиз кўринишда (иш ҳақидан ташқари) фақат фермер хўжалигининг тўлов топширикномалари асосида амалга оширилади.

Барча зарурий хужжатлар талаб даражасида тайёрланиб, топширилгандан кейин 5 кун муддат ичида банк фермер хўжалиги билан кредит шартномаси тузиши лозим. Агар банк кредит беришни рад этса, у ҳолда асосланган ёзма раддия ёзиб бериши лозим.

Банк томонидан берилган имтиёзли кредит фақат мақсадли ишлатилиши, пахта ва ғалла экинлари ҳолати ва бўлажак ҳосилнинг олинган кредитларни қайтариш учун етарлилиги мониторинг қилиб борилади. Агар экинларнинг тўла ёки қисман мавжуд бўлмаслиги, агротехник тадбирларнинг кечикиши,

экин майдонларини бегона ўтлар босиб кетиши ҳолатлари унга ҳисобланган фоизларни муддатидан олдин ундириш чоралари кўрилади. 2.1-жадвалда Фермер хўжаликларига тижорат банклари ва бюджетдан ташқари жамғармалар томонидан ажратилган кредитларни 2005-2009 йилги динамикаси келтирилган.

Фермер хўжаликлари сони 2005 йилда 103921 тани ташкил этган бўлса, 2009 йилга келиб 105053 тага етган. 2009 йилда фермер хўжаликлари сони 2005 йилга нисбатан 119.9 % га ортган.

Шу жумладан кредит олган фермер хўжаликлари сони 2005 йилда 13270 тани ташкил этган бўлса, 2009 йилга келиб уларнинг сони 21546 тага етган. 2009 йилда кредит олган фермер хўжаликлари сони 2005 йилга нисбатан 162.4 % га ортган.

Кредит олган фермер хўжаликларининг жами фермерларга нисбатан сал моғи 2005 йилда 15.1 % ни ташкил этган бўлса, 2009 йилга келиб эса 20.5 % га етган.

Берилган кредитлар қиймати 2005 йилда 26 539 млн сўмни ташкил этган бўлса, 2009 йилга келиб кредитлар қиймати 42 157 млн сўмга етган. 2009 йилда кредитлар қиймати 2005 йилга нисбатан 158.8 % га ортган.

Ўртача бир фермер хўжалиги га тўғри келадиган кредитлар қиймати 2005 йилда 1 999.0 минг сўмни ташкил этган бўлса, 2009 йилга келиб кредитлар қиймати 1 956.6 минг сўмга етган. 2009 йилда кредитлар қиймати 2005 йилга нисбатан 98.0 % га ортган.

ОАТБ “ Турон Банк ” томонидан қишлоқ хўжалигига ажратилган кредитлар қиймати таҳлили 2.2 жадвалда келтирилган.

Қишлоқ хўжалигига ажратилган жами кредитлар миқдори 2007 йилда 5 400.0 млн сўмни, 2009 йилда 11 564.0 сўмни ташкил этган. 2009 йилда қишлоқ хўжалигига ажратилган жами кредитлар қиймати 2007 йилга нисбатан 214.1 % га ортган.

Шу жумладан: Чорвачиликни ривожлантиришга 2007 йилда 600 млн сўмлик кредит ажратилган бўлса, 2008 йилга келиб 4000 млн сўмлик кредит ажратилган.

Сабзавот етиштиришга 2007 йилда 1 200 млн сўмлик кредит ажратилган бўлса, 2008 – 2009 йилларда банк томонидан сабзавотчиликка кредит ажратилмаган.

Асосий восита сотиб олишга банк томонидан 2007 йилда 2 300 млн сўмлик кредит ажратилган бўлса, 2009 йилга келиб эса 6 850 сўмлик кредит ажратилган. 2009 йилда асосий восита сотиб олишга ажратилган кредитлар қиймати 2007 йилга нисбатан 297.8 % га ортган.

Бюджетдан ташқари жамғармалар кредит линиялари орқали 2008 йилда 670 млн сўмлик кредит ажратилган.

Паррандачиликни ривожлантиришга 2009 йилда банк томонидан 420 млн сўмлик кредит ажратилган.

Давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришга: хусусан. Пахта етиштиришга 2007 йилда 345 млн сўмлик кредит ажратилган бўлса, 2009 йилга келиб эса 392 млн сўмлик кредит ажратилган. 2009 йилда пахта етиштиришга ажратилган кредитлар қиймати 2007 йилга нисбатан 113.6 % га ортган.

Ғалла етиштиришга 2007 йилда 185 млн сўмлик кредит ажратилган бўлса, 2009 йилга келиб 225 млн сўмлик кредит ажратилган. 2009 йилда ғалла етиштиришга ажратилган кредитлар қиймати 2007 йилга нисбатан 121.6 % га ортган.

Бошқа мақсадлар учун 2007 йилда 770.0 млн сўмлик кредит ажратилган бўлса, 2009 йилга келиб кредит қиймати 3 677.0 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда бошқа мақсадлар учун ажратилган кредитлар қиймати 2007 йилга нисбатан 477.5 % га ортган.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Давлат эҳтиёжлари учун етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан

ҳисоб – китоб қилиш жамғармаси томонидан ажратилган имтиёзли кредитлар таҳлили 2.3 жадвалда келтирилган.

Республика бўйича 2007 йилда пахтага умумий қиймати 701.98 млрд сўмлик имтиёзли кредитлар ажратилган бўлса, 2009 йилга келиб эса 901.70 млрд сўмлик имтиёзли кредитлар ажратилган. 2009 йилда пахтага ажратилган имтиёзли кредитлар қиймати 2007 йилга нисбатан 128.4 % ўсган.

Республика бўйича 2007 йилда ғаллага умумий қиймати 136.87 млрд сўмлик имтиёзли кредитлар ажратилган бўлса, 2009 йилга келиб эса 310.92 млрд сўмлик имтиёзли кредитлар ажратилган. 2009 йилда ғаллага ажратилган имтиёзли кредитлар қиймати 2007 йилга нисбатан 227.2 % ўсган.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Давлат эҳтиёжлари учун етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан ҳисоб – китоб қилиш жамғармаси томонидан ажратилган имтиёзли 3 % ли кредитлар таҳлили 2.1 расмда келтирилган.

Давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун 1998 йилда 100 млрд сўмлик имтиёзли кредит ажратиш режалаштирилган эди. Аммо амалда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун 151 млрд сўмлик имтиёзли кредит ажратилди.

Давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун 2009 йилга келиб, 1150 млрд сўмлик имтиёзли кредит ажратиш режалаштирилди, лекин амалда 1213 млрд сўмлик имтиёзли кредит ажратилди.

Фермер хўжаликларига тижорат банклари ва бюджетдан ташқари жамғармалар томонидан ажратилган кредитлар

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2005 йил	2006 йил	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2009 йил 2005 йилга нисб., %да
Фермер хўжаликлари сони	дона	103921	125 669	189 235	217100	105 053	119,9
ш.ж. кредит олган фермер хўжаликлари сони	дона	13 270	14 602	15 196	18 609	21 546	162,4
Кредит олган фермер хўжа- ликларининг жами фермер- ларга нисбатан салмоғи	% да	15,1	14,05	12,1	9,8	20,5	
Берилган кредитлар қиймати	млн. сўм	26 539	29 204	30 418	39 819	42 157	158,8
Ўртача бир фермер хўжалигига тўғри келадиган кредитлар қиймати	минг сўм	1 999,0	2000,0	2001,7	2139,8	1956,6	98,0

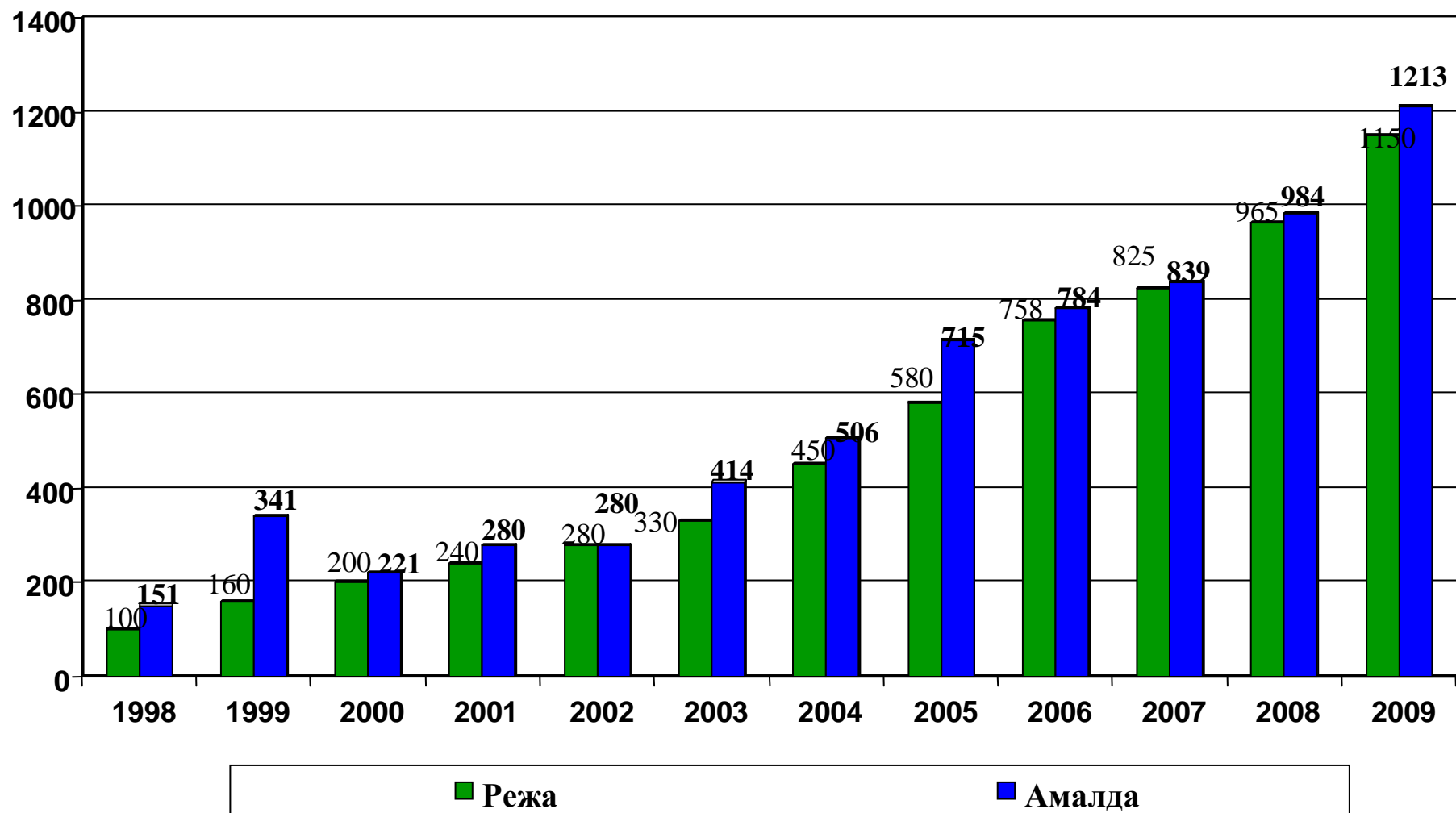
ОАТБ “ Турон Банк ” томонидан қишлоқ хўжалигига ажратилган кредитлар, млн. сўмда

Кўрсаткичлар	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2009 й 2005 й.га нисб. % да
Қишлоқ хўжалигига ажратилган жами кредитлар	5400.0	15400.0	11564.0	214.1
Шу жумладан:				
Чорвачиликни ривожлантиришга	600	4000	-	6.6 марта (2008 й)
Сабзавот етиштиришга	1 200	-	-	-
Асосий восита сотиб олишга	2 300	-	6850	297.8
Бюджетдан ташқари жамғармалар кредит линиялари орқали	-	670	-	-
Паррандачиликни ривожлантиришга	-	-	420	-
Давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришга:				
а) пахта етиштиришга	345	380	392	113.6
б) ғалла етиштиришга	185	220	225	121.6
Бошқа мақсадларга	770.0	10130.0	3677.0	477.5

2.3-жадвал

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Давлат эҳтиёжлари учун етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан ҳисоб-китоб қилиш жамғармаси томонидан ажратилган имтиёзли кредитлар, (млрд. сўмда)

Вилоятлар	Пахтага				Ғаллага			
	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2009 й. 2007 й.га нисб., %да	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2009 й. 2007 й.га нисб., %да
Қорақалпоғистон Республикаси	36,4	43,82	50,87	139,7	4,43	4,56	4,10	92,5
Андижон	59,4	68,18	74,06	124,7	11,67	19,63	30,55	261,8
Бухоро	66,06	77,07	92,63	140,2	6,68	11,01	20,52	307,2
Жиззах	44,26	56,09	56,01	126,5	11,80	13,21	17,02	144,2
Қашқадарё	84,80	92,42	109,77	129,4	18,01	25,71	46,97	260,8
Навоий	21,20	23,96	27,30	128,8	3,99	5,58	10,96	274,7
Наманган	50,65	55,72	66,87	132,0	9,91	15,27	21,86	220,6
Самарқанд	48,40	54,28	63,28	130,7	13,70	21,33	38,03	277,6
Сурхондарё	69,93	76,54	89,42	127,8	13,89	20,33	28,88	207,9
Сирдарё	49,62	49,37	55,42	111,7	9,62	11,67	20,39	211,9
Тошкент	56,26	60,14	70,32	125,0	15,66	22,07	32,57	208,0
Фарғона	61,69	72,81	77,94	126,3	13,50	20,04	29,99	222,1
Республика бўйича	701,98	787,40	901,70	128,4	136,87	195,86	310,92	227,2

2.1.-расм. Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги хузуридаги Давлат эҳтиёжлари учун етиштирилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан ҳисоб –китоб қилиш жамғармаси томонидан ажратилган имтиёзли 3 % ли кредитлар (млрд сўм).

2.2 Фермер хўжаликлари фаолиятини микрокредитлашнинг ҳозирги ҳолати таҳлили

Ислохотлар жараёнида қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга алоҳида аҳамият берилмоқда. Муҳтарам Президентимиз қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган туб иқтисодий ислохотларнинг аҳамиятига тўхталиб: “2010 йилда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг самарадорлигини янада ошириш принципиал муҳим аҳамиятга эга эканини инобатга олиб, қишлоқ хўжалик корхоналари фаолиятига микрокредитлар жалб этиш ва самарали фойдаланиш долзарб масала эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтдилар

Дастлаб зарар кўриб ишлайдиган, рентабеллиги паст ва истикболсиз ширкат хўжаликларини тугатиш негизида ташкил этилган фермер ва дехқон хўжаликлари бугунги кунда ҳақли равишда қишлоқда етакчи бўғинга – қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқарувчи асосий кучга айланди.

Давлатимиз томонидан кўрсатилаётган ана шундай эътибор ва амалий ёрдам туфайли 2009 йилда қишлоқ хўжалигига 322,1 млрд сўм маблағ ажратилди.

Шу сабабли ислохотларни чуқурлаштириш ва иқтисодиётни эркинлаштиришнинг ҳозирги босқичида аграр тадбиркорлик субъектларини, айниқса, жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози шароитида қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятига микрокредитлар жалб этиш ва ундан самарали фойдаланиш тизимини такомиллаштириш долзарб ҳисобланади. Шу боисдан ҳам қишлоқ хўжалик соҳасига микрокредитлар жалб этиш иқтисодий ислохотларни тобора чуқурлаштириб бораётган бир вақтда илмий асосланган тавсиялар ишлаб чиқиш долзарблик касб этмоқда.

Микрокредит – бу ўз фаолиятини юридик шахсни ташкил этмасдан амалга оширувчи якка тартибдаги тадбиркорлар ва дехқон хўжаликларига тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун энг кам иш ҳақининг 500 (беш юз) баравари миқдоридан ошмайдиған;

ўз фаолиятини юридик шахсни ташкил этган холда амалга оширувчи фермер хўжаликлари ҳамда кичик бизнеснинг бошқа субъектларига

тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун энг кам иш ҳақининг минг баравари миқдоридан ошмайдиган суммада қайтаришлик, тўловлилик, таъминланганлик, муддатлилик ва мақсадли фойдаланиш шартлари асосида мазкур Низомда белгиланган тартибда бериладиган кредитлар.

Микрокредитлар қарз олувчиларга қуйидаги мақсадларга берилади:

- мини ускуналарни харид қилиш;
- ўз ишлаб чиқаришини ривожлантириш ва кенгайтириш, шу жумладан. уруғлик, чорва моллари, парранда, ем-хашак, ҳамда омухта ем, ветеринария препаратлари, ўсимликларни ҳимоя қилиш кимёвий воситалари, маъданли ўғитлар сотиб олиш;
- ҳом ашё ва материалларга дастлабки ишлов бериш;
- меҳнат воситалари, ҳом ашё, ярим тайёр маҳсулотлар, фурнитура сотиб олиш;
- халқ бадиий ҳунармандчилиги ва амалий санъат буюмларини ишлаб чиқариш;
- ҳунармандчиликни ривожлантириш, касаначилик меҳнатини ташкил этиш;
- сервис хизматларини ва аҳолига маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш;
- соғлиқни сақлаш хизматини ривожлантириш;
- сайёҳлик индустриясини ривожлантириш;
- кичик ҳажмли ишлаб чиқаришларни ташкил этиш;
- Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатлари билан таъқиқланмаган, халқ истеъмоли товарларини ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш (ишларни бажариш) соҳаси билан боғлиқ тадбиркорлик фаолиятининг бошқа турлари.

ОАТБ “Агро Банк” томонидан фермер хўжаликларининг техника таъминоти ни мустаҳкамлашга ажратилган кредитлар таҳлили 2.4 жадвалда келтирилган.

ОАТБ “Агро Банк” нинг кичик бизнесни қўллаб – қувватлашга йўналтирилган кредитлари таҳлили 2.5 жадвалда келтирилган.

ОАТБ “Агро Банк” томонидан жами ажратилган кредитлар қолдиғи 2008 йилда 107 369 млн сўмни, 2009 йилда эса 217 018 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда жами ажратилган кредитлар қолдиғи қиймати 2007 йилга нисбатан 202 % га ортган.

ОАТБ “Агро Банк” томонидан йил давомида ажратилган кредитлар суммаси 2008 йилда 41 382 млн сўмни, 2009 йилда эса 143668 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда йил давомида ажратилган кредитлар суммаси 2007 йилга нисбатан 347 % га ортган.

ОАТБ “Агро Банк” томонидан амалга оширилган лойиҳалар сони 2008 йилда 14040 тани, 2009 йилга келиб, 15293 тани ташкил этган. 2009 йилда лойиҳалар сони 2007 йилга нисбатан 109 % га ортган.

ОАТБ “Агро Банк” томонидан ажратилган микрокредитлар суммаси 2008 йилда 24 096 млн сўмни 2009 йилда 47 927 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда микрокредитлар суммаси 2007 йилга нисбатан 199 % га ортган.

Фермер хўжаликларига ажратилган кредитлар суммаси 2008 йилда 12 923 млн сўмни, 2009 йилда 34175 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда фермер хўжаликларига ажратилган кредитлар суммаси 2007 йилга нисбатан 264 % га ортган.

Имтиёзли кредитлаш жамғармаси ҳисобидан жами ажратилган кредитлар суммаси 2008 йилда 14 575 млн сўмни 2009 йилда 15 894 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда имтиёзли кредитлаш жамғармаси ҳисобидан жами ажратилган кредитлар суммаси 2007 йилга нисбатан 109 % га ортган.

Тадбиркор аёлларга ажратилган кредитлар суммаси 2008 йилда 7 935 млн сўмни, 2009 йилда 13 731 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда тадбиркор аёлларга ажратилган кредитлар суммаси 2007 йилга нисбатан 173 % га ортган.

Ажратилган кредитлар ҳисобига яратилган ишчи ўринлар сони 2008 йилда 4624 тани, 2009 йилда 6801 тани ташкил этган. 2009 йилда ажратилган кредитлар ҳисобига яратилган ишчи ўринлар сони 2007 йилга нисбатан 147 % га ортган.

Ажратилган кредитлар ҳисобига ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ва кўрсатилган хизматлар ҳажми 2008 йилда 3154 млн сўмни, 2009 йилда 5761 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда ажратилган кредитлар ҳисобига ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ва кўрсатилган хизматлар ҳажми 2007 йилга нисбатан 183 % га ортган.

Касаначиликни ривожлантиришга ажратилган кредитлар 2008 йилда 748 млн сўмни, 2009 йилда 1507 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда касаначиликни ривожлантиришга ажратилган кредитлар 2007 йилга нисбатан 201 % га ортган.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантиришга ажратилган кредитлар 2008 йилда 2340 млн сўмни, 2009 йилда 6185 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантиришга ажратилган кредитлар 2007 йилга нисбатан 264 % га ортган.

Йил бошидан яратилган ишчи ўринлар сони 2008 йилда 15310 тани, 2009 йилда 23995 тани ташкил этган. 2009 йилда йил бошидан яратилган ишчи ўринлар сони 2007 йилга нисбатан 157 % га ортган.

Ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ва кўрсатилган хизматлар ҳажми 2008 йилда 14613 млн сўмни, 2009 йилда 25043 млн сўмни ташкил этган. 2009 йилда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ва кўрсатилган хизматлар ҳажми 2007 йилга нисбатан 264 % га ортган.

ОАТБ «Агробанк» томонидан фермер хўжалиklarининг техника таъминотини мустаҳкамлашга ажратилган кредитлар, млн. сўмда

Худудлар номи	2008 й		2009 йил		шу жумладан							
					Комбайнлар		Ҳайдов тракторлари		Чопиқ трактор		Бошқа техни-ка ва эҳтиёт қисмлар	
	сони	суммаси	сони	суммаси	сони	суммаси	сони	суммаси	сони	суммаси	сони	суммаси
Қорақалпоғистон Республикаси	52	2 222	82	4 392	11	1 086	16	785	48	1 033	7	1 488
Андижон	110	9 424	130	10 390	24	2 166	14	2 766	80	2 602	12	2 856
Бухоро	25	3 697	55	5 069	12	1 140	6	873	29	1 023	8	2 033
Жиззах	152	7 078	94	8 414	15	1 098	18	1 466	49	2 381	12	3 469
Қашқадарё	155	5 363	131	9 674	17	2 796	23	2 319	33	805	58	3 754
Навой	77	1 776	53	2 087	15	1 038	8	241	25	661	5	148
Наманган	78	6 061	150	7 209	14	2 296	11	956	66	1 670	60	2 287
Самарқанд	197	11 470	143	13 145	16	2 460	32	4 530	72	2 042	23	4 113
Сурхондарё	237	8 507	339	10 731	14	1 530	20	2 265	172	4 311	133	2 624
Сирдарё	94	3 752	153	6 785	17	1 858	18	1 217	71	1 233	47	2 477
Тошкент	106	4 798	120	5 381	14	1 968	12	907	68	1 800	26	707
Фарғона	830	10 843	102	12 008	21	3 567	15	2 486	38	3 127	28	2 828
Хоразм	166	3 203	142	3 660	18	1 161	10	451	67	1 525	47	522
ЖАМИ	2 279	78 194	1 694	98 945	208	24 163	203	21 262	818	24 214	466	29 306

ОАТБ «Агро Банк»нинг кичик бизнесни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган кредитлари , млн. сўмда

Кўрсаткичлар номи	2008 йил	2009 йил	2009 йил 2008 йилга нисб, ўсиш, %да
Жами ажратилган кредитлар қолдиғи	107 369	217 018	202
Йил давомида ажратилган кредитлар суммаси	41 382	143 668	347
Лойиҳалар сони	14 040	15 293	109
Микрокредитлар суммаси	24 096	47 927	199
Фермер хўжаликларига ажратилган кредитлар суммаси	12 923	34 175	264
Имтиёзли кредитлаш жамғармаси ҳисобидан жами ажратилган кредитлар суммаси	14 575	15 894	109
Тадбиркор аёлларга ажратилган кредитлар суммаси	7 935	13 731	173%
Ажратилган кредитлар ҳисобига яратилган ишчи ўринлари сони	4 624	6 801	147%
Ажратилган кредитлар ҳисобига ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ва кўрсатилган хизматлар ҳажми	3 154	5 761	183%
Касаначиликни ривожлантиришга ажратилган кредитлар	748	1 507	201%
Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантиришга ажратилган кредитлар	2 340	6 185	264%
Йил бошидан яратилган ишчи ўринлар сони	15 310	23 995	157%
Ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ва кўрсатилган хизматлар ҳажми	14 613	25 043	171%

3-боб Фермер хўжалигида инвестицион лойиҳаларини молиялаштириш

3.1 Тошкент вилояти, Оққўрғон тумани “Анвар” фермер хўжалигига пахта ва ғалла етиштириш учун имтиёзли кредитлаш

Ислохотларни чуқурлаштириш шароитида Республикамиз қишлоқ хўжалигида фермер хўжаликлари фаолияти давомида кўплаб ташкилот ва муассасалар хизматларидан фойдаланади. Банк ана шундай муассасаларнинг энг асосийларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистонда 30 дан ортиқ тижорат банки фаолият кўрсатади. Фермер хўжалигининг иш фаолиятига тегишли барча пул маблағлари банк орқали ҳаракатланади. Фермер ўзига зарур бўлган ишлаб чиқариш ресурсларини банк орқали пулни тўлаб сотиб олади. Шунингдек ишчиларига берадиган иш ҳақини ҳам банкдаги ҳисоб рақамида турган пулидан олиб келиб беради. Демак, банк фермер хўжалигига хизмат кўрсатувчи ташкилот ҳисобланади. У ана шу кўрсатган хизматига маълум миқдорда хизмат ҳақи олади. Банк билан фермер хўжалиги ўртасида хизмат кўрсатиш бўйича ўзаро шартнома тузилади. Мазкур шартномада банк ҳамда фермер хўжалигининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари кўрсатилади. Ана шу шартномага мувофиқ банк фермер хўжалиги маблағларининг дахлсизлигини сақлаш, зарурият бўлганда фермер томонидан пул ўтказмаларини амалга ошириш, иш ҳақи учун нақд пул билан таъминлаш ва бошқа мажбуриятларни олади. Банк шартномада кўрсатилган мажбуриятларни бажармаса, фермер суд орқали уни жавобгарликка тортиши ёки ўз ҳисоб рақамини бошқа банкга кўчириши мумкин.

Фермер хўжалиги ўзи жойлашган манзилидан қатъий назар хоҳлаган жойидаги тижорат банкида ўз ҳисоб рақамини очиши мумкин.

Мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида фаолият юритаётган фермер хўжаликлари иш жараёнларини юргизишда учрайдиган энг катта қийинчиликлардан бири, кўп ҳолларда уларда етарли миқдорда маблағ мавжуд эмаслигидир. Бу муаммони ҳал қилишнинг асосий йўлларида бири

кредит олиш ҳисобланади. Ўзбекистонда барча тижорат банклари ва бир қатор жамғармалар фермер хўжаликларига кредит бериш билан шуғулланади. Деҳқон ва фермер хўжалиқларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси, меҳнат ва аҳолини ижтимоий химоя қилиш вазирлигининг иш билан таъминлашга кўмаклашувчи жамғармаси иши шулар қаторига киради.

Фермер хўжалигини кредитлаш Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуннинг 2004 йил 26 августда қабул қилинган янги таҳрирининг 26 моддасида қайда этилишига фермер хўжалигини ишлаб чиқариш аҳамиятига молик объектлар қурилиши, асосий ишлаб чиқариш воситаларини олиш учун узоқ муддатли кредитлаш ҳамда унинг жорий қилиш фаолиятини қисқа муддатли кредитлаш кредит шартномаси асосида амалга оширилади.

Фермер хўжалиқларини имтиёзли кредитлаш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Малакавий битирув ишимни 1 бобида имтиёзли кредитлаш тартиби келтирилган шунга асосан биз Тошкент вилояти, Оққўргон тумани “Анвар” фермер хўжалигига пахта ва ғалла етиштириш учун имтиёзли кредит олиш бўйича ҳисоб китобларни келтирганмиз. Тошкент вилояти Янгийўл туманидаги “Анвар” фермер хўжалиги давлат эҳтиёжлари бўйича ғалла етиштиришнинг молиявий натижалари таҳлили 3.1 жадвалда келтирилган.

“Анвар” фермер хўжалигида пахта 40.0 га майдонда етиштирилиб, ҳосилдорлик 30.0 ц/га ни, маҳсулот миқдори 120.0 тоннани ташкил этган. Сотишдан олинган даромад 51600.0 минг сўм, маҳсулотнинг тўлиқ таннархи 45360.0 минг сўм, молиявий натижа 6250.0 минг сўм бўлган.

Хўжаликда буғдой 36.0 га майдонда етиштирилиб, ҳосилдорлик 45.0 ц/га ни, маҳсулот миқдори 162.0 тоннани ташкил этган. Сотишдан олинган даромад 35250.0 минг сўм, маҳсулотнинг тўлиқ таннархи 26487.0 минг сўм, молиявий натижа 8763.0 минг сўм бўлган.

Ш.ж. давлат эҳтиёжи учун 80.0 т маҳсулот етиштириб, ғаллани давлатга сотишдан олинган даромад 13520.0 минг сўмни ташкил этди.

Маҳсулотнинг тўлиқ таннари 13080.0 минг сўми, молиявий натижа 440.0 минг сўми ташкил этди.

“Анвар” фермер хўжалигининг давлат эҳтиёжлари учун пахта ва ғалла ишлаб чиқаришни молиялаштиришда банк кредитларига бўлган эҳтиёж ҳисоб – китоби таҳлили 3.2 жадвалда келтирилган.

“Анвар” фермер хўжалигида котрактация шартномаси асосида етказиб берилган пахтанинг харид нархи 43000 сўм ни, етказиб берилган маҳсулот миқдори 120.0 тоннани, етказиб берилган маҳсулот қиймати 51600,0 минг сўми, кредит ресурсларига бўлган эҳтиёж 30960.0 минг сўми ташкил этган

“Анвар” фермер хўжалигида котрактация шартномаси асосида етказиб берилган ғалланинг харид нархи 16900 сўм ни, етказиб берилган маҳсулот миқдори 80.0 тоннани, етказиб берилган маҳсулот қиймати 13520,0 минг сўми, кредит ресурсларига бўлган эҳтиёж 8112.0 минг сўми ташкил этган.

Тошкент вилояти Янгийўл туманидаги «Анвар» фермер хўжалиги давлат эҳтиёжлари бўйича ғалла етиштиришнинг молиявий натижалари

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари турлари	Экин май-дони, гектари	Ҳосил дорлик, ц/га	Маҳсулот миқдори, тонна	Сотишдан олинган даромад, минг сўм	Маҳсулотнинг тўлиқ таннари, минг сўм	Молиявий натижа, минг сўм
Пахта	40,0	30,0	120,0	51 600,0	45 360,0	6 250,0
Буғдой	36,0	45,0	162,0	35 250,0	26 487,0	8 763,0
ш.ж. давлат эҳтиёжига			80,0	13 520,0	13 080,0	440,0

«Анвар» фермер хўжалигининг давлат эҳтиёжлари учун пахта ва ғалла ишлаб чиқаришни молиялаштиришда банк кредитларига бўлган эҳтиёж ҳисоб-китоби

Контракция шартномаси асосида етказиб берилган маҳсулот ҳажми, тонна	Харид нархи, сўм/ц	Етказиб берилган маҳсулот миқдори, тонна	Етказиб берилган маҳсулот қиймати, минг сўм	Кредит ресурсларига бўлган эҳтиёж, минг сўм
Пахта	43 000	120,0	51 600,0	30 960,0
Буғдой	16 900	80,0	13 520,0	8 112,0

3.2 Тошкент вилояти, Янгийўл тумани “Санобар Феруз” фермер хўжалигига техника олиш учун лизингдан фойдаланиш йўллари

1. Лойищанинг асосий ма=сади.

Тошкент шахри Тошкент трактор заводидан ТТЗ-8011 русумли трактор олишдан ма=сад =ишло= хўжалиги катта ер эгалари жисмоний шахсларга яъни фермерларга, дец=онларга хизмат кўрсатишдир. Йил давомида =ишло= хўжалик мащсулотларини етиштириш учун ТТЗ 8011 русумли тракторни та=симоти даражада барча агротехник тадбирларни бажариш, етиштирилган мащсулотларга транспортировка хизматини кўрсатиш, =айта ишлаш корхоналарига бозорга ёки бош=а манзилларга етказишдан иборат.

3.3-жадвал

Хизмат кўрсатиш фаолиятини амалга ошириш учун сарф =илинадиган капитал мабла`.

Инвестиция	Ми=дори	Бўртча нархи	Жами (сўм)
ТТЗ-8011 русумли трактор	1 дона	21600000	21600000
Жами			21600000

2. Лойищани ташиқил этиш режаси .

+ишло= хўжалик бизнес режасида битта ишчининг бир суткада мещнат соати 8-9 соат =илиб белгиланган. Агар белгиланган меъёрда ишланса, қып ишлар бажарилмасдан, яъни режа бажарилмасдан =олиши мумкин. Шуннинг учун тракторни икки смена ишлатиш ма=садга мувофи=дир. Мещнат ха=ищам шу кўрсаткичларга =араб тыланади.

Мещнат ресурслари

Лизингга олинган технологиялар яъни ТТЗ 8011 русумли трактор йил давомида иш бажариши учун бир киши етарли. Лекин тракторни икки смена ёки белгиланган ва=т меъёридан оширадиган былсак иккинчи кишини щам

олишимиз мумкин. +илинадиган мешнат =они=арли былиши учун агротехник тадбир ишлари ты`ри ва сифатли бажарилиши учун тажрибали тракторчи ишчиларни жалб этиш керак.

Лойищага =ыйиладиган талаблар.

+ишло= хыжалик транспортини яъни тракторни ёллаган ер эгаси =илинадиган ишни аъло даражада былишини истайди. Шунга мувофи= лойищага =уйидаги талаблар =ыйилади:

- ❖ белгиланган иш ва=тида ишларни бажарилиши;
- ❖ агротехник тадбирлар бажарилаётганда маданий экинларга зарар етказмаслик ва пайхон =илмаслик.
- ❖ анологик ишлаб чи=иришда таъсир (эффeкт) кырсаткичларнинг ю=орилиги

3.4-жадвалда ТТЗ-8011 трактори билан бажариладиган ишлар, ишни бажариш муддатлари, =илинадиган харажатлар хамда бу ишларни бажарганда олинадиган даромад щисоблаб чи=илган былиб 20017500 сымни ташкил этади.

3.4-жадвал

Лизинг компанияси шартлари.

№	Молиялаштириш шартлари	
1	Лизинг объектига (ТТЗ-8011 трактор) эгалик қилиш ва фойдаланиш муддати	72 ой
2	Аванс тўлови ҳажми, лизинг объекти қийматига нисбатан % да	15 %
3	Фоиз ставкаси, % йиллик	4,8 %
4	Лизинг тўловларини амалга ошириш даврийлиги	Ярим йилда 1 – чи куни
5	Лизинг муддати	6 йил

3. Лойиханинг мақсади бир йил давомида

№	Бажариладиган иш санаси	Бажариладиган ишлар номи	Трактор маркази	Умумий иш кунни	Мотосоат		Ўлчов бирлиги	Иш хажми	Даромад		Ўнилги сарфи	
					Бир кунлик иш соат	Умумий иш соати			Бир бирликка (сым)	Жами (сым)	Бир бирликка	Жами хажми
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	01.02. - 20.02.	Жорий текислаш	ТТЗ-8011	10	15	150	га	75	6500	487500	12,00	900
2	21.02. - 10.03.	Далага гынг ва минерал ытлар билан бирга ва ерни щайдаш	ТТЗ-8011	20	10	200	рейс	100	5000	500000	6,00	600
3	11.03. - 30.03.	Далага гынгни сочиш минерал ытлар билан бирга ва ерни щайдаш	ТТЗ-8011	20	18	360	га	120	18500	2220000	36,00	4320

4	01.04. 30.04.	Экиш ашёларини ташиш ва уялаб чи`ит экиш, тукли ва туксиз чи`итларни экиш ва =айга экиш	ТТЗ-8011	30	10	300	га	240	6000	1440000	6,10	1464
5	01.05. - 20.07.	Культивация, дорилаш, =аг=ало=н и юмшатиш ва =ишло= хыркалик зараркундаларига =арши курашиш, биринчи, иккинчи, учинчи, тыртинчи су`ориш учун эгат олиш	ТТЗ-8011	80	10	800	га	1200	5000	6000000	8,20	9840
6	21.07. - 31.08.	Сомон, хашак, `алла ва бош=а хизмат кырсагиш	ТТЗ-8011	40	15	600	рейс	200	5000	1000000	6,50	1300

3.5-жадвал давоми

7	01.09. - 30.09.	Ерни шудгорлаш	ТТЗ-8011	30	16	480	га	144	15000	2160000	35,00	5040
8	01.10. - 31.10.	Галла экиш	ТТЗ-8011	30	16	480	га	960	6000	5760000	10,00	9600
9	01.11. - 30.11.	Даладан картошка ,пийёз, сабзи, турп. шолгом ва гузапоя ташиш	ТТЗ-8011	30	9	270	рейс	90	5000	450000	3,50	315
жами				290		3640				20017500	123,30	33379

Лизинг компанияси шартлари бўйича ҳисоб китоби

Қырсаткичлар	+иймати
Аванс миқдори (15%)	3240000
«Биз=ишло=хыжаликмашлизинг» АК га 1 йиллик тылов % (4.8%)	1036800

3.4-жадвалда лизинг берувчи компаниянинг лизинг олувчига таъйинланган шартлари қырсатиб кўтилган.

4. Харажатлар ҳисоб китоби.

№	Харажатлар	+иймати
1	Ўқув сарфи (33379*225)	9179225
2	Иш хаёти (3640*330)	1201200
3	Амортизация ажратмаси 10%	2160000
4	Жорий таъмирлаш 2%	400350
5	Бошқа харажатлар 1%	200175
6	«Биз=ишло=хыжаликмашлизинг» АК га 1 йиллик тылов 4,8%	1036800
	Жами.	14177750

3.7-жадвалда лизинг олувчи техника воситасини олганидан сўнг фойда олиш мақсадидаги фаолияти давомида таъинланган харажатлари қырсатилган. Бунга асосан лизинг олувчи бир йилда жами 14177750 сўм харажат таъинлаши ҳисобланган.

Лизинг объекти қийматини бир миқдорда тўланиши – асосий қарзни бир хилда бўлиниши орқали амалга оширилади. Бир миқдорда тўлаб бориш тартибига асосан барқарор корхоналарга нисбатан қўлланилади. Фоишлар лизинг объектини дастлабки қийматдан ҳисобланиб борилади.

$$P = (C \cdot R \cdot T + C) / N, \quad SP + C \cdot R \cdot T + C$$

$$2318400 = 21600000 \cdot 4,8\% \cdot 6 \text{ йил} + 21600000 / 12 (P)$$

$$27820800 = 21600000 \cdot 4,8\% \cdot 6 \text{ йил} + 21600000 (SP)$$

P – лизинг тўлови;

SP – умумий лизинг тўловлари ҳажми;

C – лизинг объекти нархи;

R – лизинг компаниясини йиллик фоиз ставкаси;
 r – тўлов даврида тўғри келадиган фоиз ставкаси;
 N – лизинг тўловларининг умумий сони;
 T – лизинг муддати (йилларда).

3.8-жадвал

5. Лизинг тўловларини тўлаш тартиби.

№	Тўловлар тўланиш санаси	Объектнинг қолган қиймати	Маржа	Лизинг объектининг қайтариш қиймати	Жами тўловлар
	01.01.10		4,8%		
1	01.06. 10	21600000	397368	1800000	2318400
2	01.12. 10	19800000	397368	1800000	2318400
3	01.06.11	18000000	397368	1800000	2318400
4	01.12.11	16200000	397368	1800000	2318400
5	01.06.12	14400000	397368	1800000	2318400
6	01.12.12	12600000	397368	1800000	2318400
7	01.06.13	10800000	397368	1800000	2318400
8	01.12.13	9000000	397368	1800000	2318400
9	01.06.14	7200000	397368	1800000	2318400
10	01.12.14	5400000	397368	1800000	2318400
11	01.06.15	3600000	397368	1800000	2318400
12	01.12.15	1800000	397368	1800000	2318400
	Жами:		6220800	21600000	27820800

Агар корхонанинг тўлов қобилияти юқори бўлса ва доимий пул айланмасига эга бўлса, бундай корхоналарга берилган шу тўлов тартиби тавсия этилиши мумкин. Бунда корхонанинг молиявий режасини афзаллик томони шундаки, доимий равишда тўловларни бир миқдорда бўлишини эътиборга олиб, ўз пул оқимларини аввалдан режалаштиришлари ва уларни лизинг тўловларини тўлаб бўлгандан кейинги ҳолатини қай тарзда тақсимлашни белгилаб олиши мумкин бўлади.

3.9-жадвалда лизинг олувчининг бир йиллик соф фойдаси шисоблаб чиқилган бўлиб, унга кыра лизинг олувчи бир йилда 2599750 сым соф фойда олиши кырсатиб ытилган.

3.9-жадвал

6. Молиявий режа.

1	Бажарилган ишдан тушган тушум	20017500
2	Жами харажатлар	14177750
	Аванс ми=дори (15%)	3240000
3	Соф фойда	2599750

3.10-жадвал

Амортизация ажратмалари ҳисоб китоби

№	Қырсаткичлар	+иймати
1	2004 йилда ТТЗ-8011 трактори	21600000
2	2005 йилда ТТЗ-8011 трактори	19440000
3	2006йилда ТТЗ-8011 трактори	17496000
4	2007йилда ТТЗ-8011 трактори	15746400
5	2008йилда ТТЗ-8011 трактори	14171760
6	2009йилда ТТЗ-8011 трактори	12754584
	ТТЗ-8011 трактори 6 йилда	12754584
	6 йиллик фойда	15598500

3.10-жадвалда ТТЗ-8011 тракторига амортизация ажратмалари ҳисобланиши натижасида унинг =ийматининг ызгариши ҳисобланган бўлиб, олти йилда унинг =иймати 21600000 сымдан 12754584 сымга тушади. Амортизация бу ишлатилган ишлаб чи=ариш воситаларини пул ифодасидаги =опланишидир, щар хил турдаги ишларни бажариш ёки бош=a =ишло= хыжалик мащсулотларни чегирмалари учун харажатларга маълум бир =исмини уларнинг бошлан`ич нархини =ышишдир.

Олти йиллик фойда 15598500 сўмни ташкил этади. Агар лизинг олувчи шу тари=a фойда олишга эриша борса лизинг муддати тугагандан сынг лизинг объектини сотиб олиши мумкин. 2002 йил 28 августда қабул қилинган «Лизинг фаолиятини ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора тадбирлари

тугрисида»ги Ўзбекистон республикаси Президентининг Фармонида кура Соликка тортилмайди.

Хулоса

Лойища натижалари =уйидаги асосий хулосалар ва тавсияларни ифодалаш имконини беради:

- Ёз=ишло=хыжаликмашлизинг» акциядорлик лизинг компаниясидан олинган уч гилдиракли ТТЗ-8011 тракторини бащоси 21.600.000 сымни ташкил этиб аванс ми=дори (15%) 3.240.000 сым ва бир йиллик лизинг тылови (4,8%) 1.036.800 сым талаб этилади;
- Лизингга олинган техникани муддати 6 йилни ташкил этади;
- Лизинг олувчи бир йилда 20.017.500 сым даромад кыради ва 14.177.750 сым харажат =илиши щисобланган ва ижарага олинган давр ичида йиллига 2.599.750 сым фойда олади;
- ТТЗ-8011 тракторига амортизация ажратмалари щисобланиши натижасида унинг =ийматининг ызгариши щисобланган былиб, олти йилда унинг =иймати 21600000 сымдан 12754584 сымга тушади.
- Ушбу инвестициявий лойищани амалга оширилиши, =ишло= хыжалигини техника билан таъминлаш даражасини оширади, ишлаб чи=аришни ташкил этишни катта инвестиция харажатларсиз щамда бош=а ресурслар жалб =илмаган щолда амалга оширишга имкон беради;
- щозирги кунда, ускуналарнинг тез эскириш шароитида (инновация жищатида) корхоналарга ишлаб чи=аришда янги ва замонавий технологиялардан кенг фойдаланиш имконияти яратилади;
- ишлаб чи=аришни ташкил этиш жараёнида мол мулк щамда молиявий ресурсларга бир ва=тда эгалик =илиш имкониятига эга былади;
- лизингдан фойдаланганда мол мулк солигидан озод этилади.

Хулоса ва таклифлар

Ҳар бир инвестициявий лойиҳани иқтисодий баҳолаш, бозор фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини, хусусан лойиҳани тавсифловчи кўпгина кўрсаткичларнинг ўзгарувчанлиги, сўнгги натижага эришиш ноаниқлиги, лойиҳа иштирокчилари манфаатларининг субъективлиги, ва

буларнинг оқибатида лойиҳани баҳолаш мезонлари кўплигини, ҳисобга олиши лозим.

Инвестициявий лойиҳани иқтисодий баҳолашда, унинг қуйидаги динамик тавсифларини эътиборга олиш лозим:

- ишлаб чиқарилаётган товар талабидаги мумкин бўлган ўзгаришлар ва тегишли тарзда ишлаб чиқариш ҳажмларининг ўзгариши;
- ишлаб чиқариш ҳажмларини ошириш жараёнида, ишлаб чиқариш харажатларининг режалаштирилган пасайиши;
- истеъмол қилинаётган ресурслар нархларининг кутилган ўзгаришлари;
- ҳар бир даврдаги инвестициялар учун молиявий манбаларга эга бўлиш имконияти.

Хўжаликларни тижорат банклари орқали кредитлаш йўли бугунги кунда республикамизда катта ўринни эгаллайди. Қишлоқ хўжалигини кредитлаш асосан: “Агробанк”, “Тадбиркорбанк”, “Туронбанк”, “Савдогорбанк”, “Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки”, “Асака банк”, “Ипотека банки”, “Ўзсаноат қурилиш банки” ва бошқа турли тижорат банклари орқали амалга оширилмоқда.

Фермер хўжаликларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси кредит линиялари томонидан йўналтирилган инвестицион лойиҳалар турлари:

- деҳқон ва фермер хўжаликларининг ўз ишлаб чиқаришини ривожлантириш ва кенгайтириш, шу жумладан;
- қишлоқ хўжалиги техникасини сотиб олиш;
- фермерлик иншоотларини қуриш;
- чорва молларни, ёш чорва моллари, парранда, ем-хашак ва омухта ем, ветеринария дори-дармонлари, ўсимликлари, ўсимликларни кимёвий ҳимоя қилиш воситалари, минерал ўғит, уруғлик, кўчатлар сотиб олиш;
- қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш;
- қишлоқ жойларида экспортга йўналтирилган ва импорт ўрнини босадиган ишлаб чиқаришларни устувор равишда ташкил қилиш.

Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози шароитида қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятига микрокредитлар жалб этиш ва ундан самарали фойдаланиш тизимини такомиллаштириш лозим.

Мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида фаолият юритаётган фермер хўжаликлари иш жараёнларини юргизишда учрайдиган энг катта қийинчиликлардан бири, кўп ҳолларда уларда етарли миқдорда маблағ мавжуд эмаслигидир. Бу муаммони ҳал қилишнинг асосий йўлларида бири кредит олиш ҳисобланади. Ўзбекистонда барча тижорат банклари ва бир қатор жамғармалар фермер хўжаликларига кредит бериш билан шуғулланади. Деҳқон ва фермер хўжаликларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси, меҳнат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш вазирлигининг иш билан таъминлашга кўмаклашувчи жамғармаси иши шулар қаторига киради.

Фермер хўжалигини кредитлаш Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуннинг 2004 йил 26 августда қабул қилинган янги таҳрирининг 26 моддасида қайда этилишига фермер хўжалигини ишлаб чиқариш аҳамиятига молик объектлар қурилиши, асосий ишлаб чиқариш

воситаларини олиш учун узоқ муддатли кредитлаш ҳамда унинг жорий қилиш фаолиятини қисқа муддатли кредитлаш кредит шартномаси асосида амалга оширилади.

Фермер хўжалиklarини имтиёзли кредитлаш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Тошкент вилояти Янгийўл туманидаги “Анвар” фермер хўжалигида пахта 40.0 га майдонда етиштирилиб, ҳосилдорлик 30.0 ц/га ни, маҳсулот миқдори 120.0 тоннани ташкил этган. Сотишдан олинган даромад 51600.0 минг сўм, маҳсулотнинг тўлиқ таннарихи 45360.0 минг сўм, молиявий натижа 6250.0 минг сўм бўлган.

Хўжалиқда буғдой 36.0 га майдонда етиштирилиб, ҳосилдорлик 45.0 ц/га ни, маҳсулот миқдори 162.0 тоннани ташкил этган. Сотишдан олинган даромад 35250.0 минг сўм, маҳсулотнинг тўлиқ таннарихи 26487.0 минг сўм, молиявий натижа 8763.0 минг сўм бўлган.

Ш.ж. давлат эҳтиёжи учун 80.0 т маҳсулот етиштириб, ғаллани давлатга сотишдан олинган даромад 13520.0 минг сўмни ташкил этди. Маҳсулотнинг тўлиқ таннарихи 13080.0 минг сўмни, молиявий натижа 440.0 минг сўмни ташкил этди.

“Анвар” фермер хўжалигининг давлат эҳтиёжлари учун пахта ва ғалла ишлаб чиқаришни молиялаштиришда банк кредитларига бўлган эҳтиёж ҳисоб – китоби таҳлили 3.2 жадвалда келтирилган.

“Анвар” фермер хўжалигида котракция шартномаси асосида етказиб берилган пахтанинг харид нархи 43000 сўм ни, етказиб берилган маҳсулот миқдори 120.0 тоннани, етказиб берилган маҳсулот қиймати 51600,0 минг сўмни, кредит ресурсларига бўлган эҳтиёж 30960.0 минг сўмни ташкил этган

“Анвар” фермер хўжалигида котракция шартномаси асосида етказиб берилган ғалланинг харид нархи 16900 сўм ни, етказиб берилган маҳсулот миқдори 80.0 тоннани, етказиб берилган маҳсулот қиймати 13520,0 минг сўмни, кредит ресурсларига бўлган эҳтиёж 8112.0 минг сўмни ташкил этган.

Фермер хўжалиklarини тижорат банклари орқали кредитлаш механизмида қуйидаги муаммоларнинг мавжудлиги кўзга ташланади:

- ишлаб чиқаришни кенгайтиришга йўналтириладиган тижорат банкларининг кредит ресурсларидан фойдаланиш имконияти кўпчилик фермерлар учун очиқ эмас, чунки фермер хўжалиқларида кредитни олишда талаб этиладиган 120 фоизлик кафолат учун мол-мулк ёки маблағ етишмайди;
- барча тижорат банкларида фойданинг 25 % ини йўналтириш орқали “имтиёзли жамғарма” ташкил этилган, аммо бу жамғарманинг ресурслари етарли эмас;
- кредитлар асосан қисқа муддатга берилмоқда, турли иншоатлар, бинолар қуриш ва асбоб-ускуналар сотиб олишга ажратилаётган узоқ муддатли кредитлар ҳажми етарли эмас;
- инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришга йўналтириладиган узоқ муддатли кредитлар инфляция шароитида тижорат банклари учун фойдали эмас, шу туфайли тижорат банклари узоқ муддатли кредитларни иложи борица бермасликка ҳаракат қилишади;

- кредитларни кафолатловчи суғурта тизимида давлат кафолати тизими шаклланмаган;
- кредит олиш шартлари нисбатан мураккаблигича қолмоқда;
- бошланғич сармояга бериладиган кредит қиймати (энг кам иш ҳақининг 200 баравари – 7 536 000 сўм) ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун кам;
- хорижий кредит линияларида ўртада воситачи сифатида турувчи маҳаллий банкларнинг комиссия йиғимлар ва ўз маржасини қўшиши кредит учун тўловларнинг ортиб кетишига олиб келмоқда;
- кредит олиш учун бизнес-режани тузишда фермерларда билим ва малака етишмаслиги оқибатида лойиҳани муваффақиятли чиқишига банкда ишонч бўлмайди.

Бозор иқтисодиёти шароитида фермер хўжаликларини имтиёзли кредитлаш тизими такомиллаштириш йўналишлари:

- кредитларнинг қайтарилмаслиги таваккалчилигини кафолатловчи “давлат кафолат жамғармаси”ни шакллантириш;
 - бўлғуси ҳосилни гаровга олган ҳолда кредитлаш механизмини амалда жорий қилиш;
 - ерларни узоқ муддатли ижарага олиш ҳуқуқини кредит кафолати учун қабул қилишга имкон берувчи “ипотека кредити” тизимини жорий қилиш.
 - тижорат банкларининг “имтиёзли жамғарма”га йўналтирадиган фойдасини солиқдан озод қилиш орқали, солиқдан тежалган маблағни жамғарма ресурсини кўпайтиришга йўналтириш;
 - инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришга йўналтириладиган узоқ муддатли кредитларга устиворлик бериш;
 - банкларнинг инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришга йўналтириладиган узоқ муддатли кредитлардан оладиган даромадини солиққа тортишда имтиёзлар яратиш орқали тижорат банкларини рағбатлантириш;
 - кредит олишда талаб этиладиган шартларни енгиллаштириш;
 - бошланғич сармояга бериладиган кредит қийматини энг кам иш ҳақининг 1000 бараваригача кўтариш;
 - фермерларга кредит олиш учун бизнес-режа тузиш кўникмаларини ўргатувчи қисқа муддатли курслар ташкил этиш.
- Қишлоқ хўжалигидаги фаолият юритаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратилаётган кредитлар таркибида микрокредитлар салмоғини ошириб бориш.
 - Қишлоқ хўжалигидаги фаолият юритаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига лизинг хизмати, шу жумладан микролизинг хизматлар кўрсатиш ишларини кенгайтириш.
 - Микрокредитларни кенгайтириш мақсадида нобанк кредит ташкилотлари фаолияти ривожланишига ҳар томонлама кўмаклашиш.

- Иқтисодиётнинг реал тармоқларига кредитлар ажратишда узок муддатли кредитлар салмоғини оширишга алохида эътибор бериш зарур.
- Банк бўлимларидаги тадбиркорлар бурчагини белгиланган тартибда тегишли йўриқнома ва меёрий хужжатлар билан тўлиқ таъминлаш чораларини кўриш.
- Қишлоқ хўжалигидаги фаолият юритаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлашнинг меёрий асослари, мулкни гаровга қўйиш зарурияти ва мохияти тўғрисида ҳар ойда давра суҳбатлари, туман ва шаҳар марказларида, қишлоқ фуқаролари йиғинларида тадбиркорлар билан учрашувлар ташкил қилиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. 1998 йил 24 декабр (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси). 1999-1 сон, 10-модда.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги Қонуни. 1998 йил 30 апрел (Ўзбекистоннинг янги қонунлари. 1998.19 сон-б.152-159)

3. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни химоя қилиш чоралари тўғрисида”ги қонуни. 1998 йил 30 апрел (Ўзбекистоннинг янги қонунлари. 1998.19 сон 152-159 б.)
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги чора-тадбирлари тўғрисида”. Тошкент. 20.06.2005 йил.
5. Асосий вазифамиз – Ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. – Президент Ислом Каримовнинг 2009 йилнинг асосий яқунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2010 йил 30 январь.
6. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. – Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2010 йил 28 январь.
7. Ўзбекистон Конституцияси – биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустаҳкам пойдевордир. – Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 17 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 6 декабрь.
8. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. – Т: Ўзбекистон, 2009. – 56 б.
9. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби. Президент Ислом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 февраль.
10. Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. – 24 б.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Иқтисодиёт реал сектори корхоналарининг молиявий барқарорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2008 йил 18 ноябрь, ПФ-4053-сон.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларидаги омонатларини химоялаш кафолатларини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. 2008 йил 28 ноябрь, ПФ-4057-сон.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш, уларни барқарор ишлашини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чора-тадбирлари дастури тўғрисида. 2008 йил 28 ноябрь, ПФ-4058-сон.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани янада ривожлантириш юзасидан кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. 2009 йил 20 январь, ПҚ-1041-сон.
15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. «Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили» Давлат дастурини кучга киритиш тўғрисида. 2009 йил 26 январь, ПҚ-1046-сон.
16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ички бозорни тўлдириш юзасидан кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. 2009 йил 26 январь, ПҚ-1047-сон.
17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. Маҳаллий ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқариш кенгайтирилишини рағбатлантириш борасидаги кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. 2009 йил 28 январь, ПҚ-1050-сон.
18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. Уй-жой фондини фойдаланишга тайёр ҳолда топшириш шартларида реконструкция қилиш ва таъмирлаш бўйича пудрат ишларини кенгайтиришни рағбатлантиришга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. 2009 йил 29 январь, ПҚ-1051-сон.
19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. «Баркамол авлод йили» Давлат дастури тўғрисида. 2010 йил 27 январь, ПҚ-1271-сон.
20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши. Иқтисодий ночор корхоналарни тижорат банкларига сотиш тартибини тасдиқлаш тўғрисида. 2008 йил 19 ноябрь, Ф-4010-сон.
21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисининг Қарори. 2008 йилда Республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилда иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисида. 2009 йил 13 февраль.
22. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» номли асарини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисодиёт, 2009. – 120 б.
23. Ўзбекистон – иқтисодиётни модернизациялаш ҳамда ислохотларни чуқурлаштиришнинг янги ва юксак босқичи йўлида. (Бекмуродов А.Ш., Гафуров У.В.) Т.: Иқтисодиёт, 2008. – 126 б. (электрон версияси билан).
24. Оммабоп иқтисодиёт: моҳияти ва асосий тушунчалари (ўзбек ва рус тилларида). Илмий-оммабоп қўлланма. (Бекмуродов А.Ш., Гимранова О.Б., Шамшиева Н.Н.) Т.: Иқтисодиёт, 2009. – 92 б. (электрон версияси билан).
25. Ўзбекистон иқтисодиётни либераллаштириш ва модернизациялаш йўлида. Экспресс-проспект. (Бекмуродов А.Ш., Беркинов Б.Б., Усмонов Б.Б., Ҳамидов О.М., Гафуров У.В. ва Неъматов И.У.). - Т.: Иқтисодиёт, 2009. – 10 б. (электрон версияси билан).
26. 2008 йилда Республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилда иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг энг

- муҳим устувор вазифалари. Экспресс-тестлар. (Бекмуродов А.Ш., Амонбоев М.А., Каттаев Н.Т.). - Т.: Иқтисодиёт, 2009. – 15 б. (электрон версияси билан).
27. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг тегишли йиллар бўйича статистик тўпламлари.
 28. Каримов И.А. Банк тизими, пул муомаласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқарорлик тўғрисида. Т., Ўзбекистон. 2005 йил.
 29. Кредит ахбороти миллий институтининг маълумотлар базасини шакллантириш ҳамда банклараро кредит бюросига ва тижорат банкларига кредит ахборотларни тақдим этиш тартиби тўғрисида Низом. 2004й. 21 май.
 30. Фермер хўжаликларининг давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган пахта ва ғалла етиштириш харажатларини тижорат банклари томонидан кредитлаш тартиби тўғрисида Низом. 2004й. 16 январ.
 31. Богатин Ю.В., Швандар В.А. «Инвестиционный анализ» учебное пособие-М., ЮНИТИ, 2003.
 32. Волков И.М., Грачева М.В. «Проектный анализ». – Учебное пособие, М.: «Дело ЛТД», 2003.
 33. Говорова Н. Конкурентоспособность-основной фактор развития современной экономики. Москва. Проблемы теории и практики управления. ”№4.2006.с.31-32.
 34. Гайбуллаев О. Иқтисодиётни ривожлантиришда инновациянинг аҳамияти. Мақола. Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда давлатнинг аграр сиёсати ва унинг устувор йўналишлари. Республика илмий-амалий анжумани тўплами. Тошкент-Иқтисодиёт. 2010 й.
 35. Гайбуллаев О, Бобожонов Ж, Курбонов И. Инновациявий жараёнларнинг иқтисодий ривожланишидаги роли. Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда давлатнинг аграр сиёсати ва унинг устувор йўналишлари. Республика илмий-амалий анжумани тўплами. Тошкент-Иқтисодиёт. 2010 й.
 36. Деҳқонов М. Аграр тармоқда инновацион фаоллик. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. №3.2010й. 34 бет
 37. Ендовский Д.Л. и др. «Практикум по инвестиционному анализу» Учебное пособие, М., Финансы и статистика, 2003.
 38. Исмоилов С.У., Кимсанбоев Х.Х., Саматов Ғ.А. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотлар атамалари луғати. Фермернинг чўнтак китоби. Тошкент. 2007.
 39. Комилжонов Б. И. “Инновациявий менежмент услубларини такомиллаштириш” Ўқув қўлланма. 2007 й
 40. Каримов Н.Ғ. Ўзбекистон Республикаси инвестицион лойихаларни молиялаштириш амалиётини такомиллаштириш йўллари. Т. Fan va technology, 2007й.
 41. “Охун Тўлаев” фермер хўжалигини 2007-2009 йилги маълумотлари.
 42. Рашидов О.Ю., Карлибаева Р.Х., “Инвестицион лойихаларни молиялаштириш”-Т.: ТДИУ, 2005.

43. Саматов Г.А., Рустамова И.Б. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Ўқув кўлланма. ТошДАУ тахририят-нашриёт бўлими. Тошкент. 2008 й. 98 б.

44.16. Bert Ely The farm credit system. 2002.

45.17. William G. Murray “Agricultural Finance” Published in 1941, By The IOWA State College Press, Ames, Iowa, USA

46.18. Farm Credit Bank of Texas Report. 2005. www.agrcredit.com

47. Интернет сайтлари

www.travel-library.com www.thebanker.com

<http://www.bankofengland.co.uk/markets/forex/index.htm>

<http://www.bankofengland.co.uk/markets/money/index.htm>

<http://www.bankofengland.co.uk/coreuproses.htm>

<http://www.boj.or.jp./siryo.htm>

Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги расмий сайти:

<http://www.agro.uz>.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти: <http://cbu.st.uz>.

Ўзбекистон банклари Ассоциацияси расмий сайти: <http://uba.uz>.